

VIJF ESSAYS OVER ONDERWIJS NA CORONA

Met andere woorden, het Nationaal Programma Onderwijs

Vereniging voor katholiek
en christelijk onderwijs

INHOUD

Inleiding	3
Sámen voor goed onderwijs: over het belang van multiperspectiviteit <i>Prof. dr. Gerdien Bertram-Troost</i>	5
Een echt herstelplan schrijft het onderwijs rust voor <i>Dr. Robert van Putten</i>	8
Een gegeven paard gaat niet uit zichzelf terug <i>Prof. dr. Renée van Schoonhoven</i>	11
Van remediëren naar duurzame onderwijsontwikkeling <i>Sandra van Groningen (MA Msc) en Dr. Theo van der Zee</i>	14
Praktisch verstandig leiderschap als structurele kwaliteitsimpuls in het onderwijs <i>Dr. Theo van der Zee en Sandra van Groningen (MA Msc)</i>	17

COLOFON

EINDREDACTIE

Guido de Bruin

UITGAVE

Verus, vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs

VORMGEVING

Studio 94.81, Waddinxveen

FOTOGRAFIE

Shutterstock

6/21

Naar een idee van Denktank NPO Verus.

Een echt herstelplan schrijft het onderwijs rust voor

Dr. Robert van Putten, onderzoeker aan de Christelijke Hogeschool Ede en het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Ruim een jaar na de uitbraak van de coronapandemie lijken we in een nieuwe fase van crisisbestrijding beland. Die kenmerkt zich door bekommernis om de vele tragische gevolgen van de aanpak van de pandemie. De komende tijd gaan we alle leed compenseren dat, onbedoeld uiteraard en misschien ook wel onvermijdelijk, is veroorzaakt door het op slot zetten van de samenleving. Daarvoor zijn herstelplannen in de maak, waarbij de overheid opnieuw toont diepe zakken te hebben. Eén ding is duidelijk: we geven echt om het onderwijs als we daaraan in 2,5 jaar tijd 8,5 miljard euro extra uitgeven voor 'herstel en perspectief'. De eerste indruk die het Nationaal Programma Onderwijs dan ook achterlaat, is die van generositeit.

Hoe genereus ook, het Nationaal Programma Onderwijs laat ook een bittere nasmaak achter. Dan doel ik niet zozeer op het leed in onderwijsland over de impact van corona, hoewel dat er zeker is. Het bittere zit daarin dat het Nationaal Programma hetzelfde karakter heeft als de bestrijding van de coronapandemie. Dat wordt gekenmerkt door de reflex die eigen is aan onze hedendaagse cultuur: de permanente focus op beheersing, controle en perfectionering.

Het is deze 'karaktertrek' van onze cultuur die de coronabestrijding kenmerkte en ervoor zorgde dat het onderwijs zo sterk heeft geleden onder de maatregelen. Het

lijkt er dus op dat we met de middelen die het leed hebben veroorzaakt, het ontstane leed ook willen oplossen. Maar is dat niet vragen om nieuwe problemen? De prangende vraag is wie op nog meer beheersingsdrift zit te wachten na een doodvermoeiend coronajaar. Is het niet veel meer van belang dat het onderwijs even met rust gelaten wordt en de gelegenheid krijgt om op adem te komen na een bizarre tijd?

We herinneren het ons misschien nauwelijks meer, maar vóór de uitbraak van de coronapandemie was in politiek en media de toenemende prestatiedruk (met de daarbij horende klachten van stress, angst en burn-out) een prominent thema. Door de enorme aandacht die de bestrijding van de coronapandemie dag in, dag uit krijgt is dat naar de achtergrond verdwenen. Dat is begrijpelijk, maar niet terecht.

Corona heeft de samenleving weliswaar deels stilgezet, maar de prestatimaatschappij vermoedelijk niet getemperd. Sommige groepen in de samenleving hebben tijdelijk meer ontspanning kregen door lockdown en avondklok, omdat hun agenda's grotendeels werden leeggeveegd en ze fulltime thuiszaten. Maar laten we daar niet te romantisch over doen. De rust van een lege agenda brengt niet vanzelf gemoedsrust. Geforceerde ontspanning hoeft bepaald niet vreugdevol te zijn. Andere groepen, zoals docenten, hebben het bovendien nog veel drukker gekregen. Scholieren en studenten voelen de druk toenemen door de dreiging van achteropraken,

'inhaalstress' en spanning over verdampende kansen en dromen. De kans is reëel dat we massaal nog vermoeider uit de crisis komen dan we er in gingen.

Het onderwijs speelt een sleutelrol in de ratrace van deze vermoeiende prestatimaatschappij. De morele kern van die prestatimaatschappij is eenvoudig: jij bent zelf verantwoordelijk voor de ontplooiing van je leven, het is jouw levensproject, je moet de kansen die je aangereikt worden grijpen, en zo niet, dan is falen je eigen schuld. Het voorheen collectivistische maakbaarheidsdenken heeft hier zijn individualistische vervolg gekregen: je maakt je eigen toekomst, verbeter je leven, en wel permanent.

We zijn dit ook wel de 'meritocratie' gaan noemen, een maatschappelijk systeem waarin je waarde bepaald wordt door de successen die je behaalt. Ons onderwijs heeft daar een stevige tik van meegekregen. De documentaireserie Klassen legt dat indringend bloot. Eerder deed het boek De bijlesgeneratie dat ook al. Wat zou het mooi zijn als de coronatijd een breekijzer blijkt om ons te kunnen ontdoen van die meritocratische tendensen in onze samenleving.

Helaas lijkt dat naïef gedacht. Het Nationaal Programma Onderwijs gaat juist met volle kracht vooruit. Tegen de achtergrond van onze vermoeiende prestatimaatschappij doet het bedrag van 8,5 miljard, te besteden in 2,5 jaar, duizelingwekkend aan. Het betekent in hoog tempo nóg meer werk verstouwen.

Het is de natuurlijke reflex van onze cultuur: is er een probleem, dan lossen we dat op door er geld in te pompen.

Is zo'n herstelplan om achterstanden weg te werken dan de meest passende remedie wanneer we met de tong op de schoenen uit het bizarre coronajaar komen? De intentie is zonder twijfel goed, maar of we hiermee recht doen aan het geleden coronaleed in het onderwijs betwijfel ik. Het is de natuurlijke reflex van onze cultuur: is er een probleem, dan lossen we dat op door er geld in te pompen.

Maar houdt zo'n aanpak voldoende rekening met het al bestaande leed van de meritocratie? En komt deze aanpak voldoende tegemoet aan de uitputtingsslag van corona? Ik vrees van niet. Ondanks de goede intenties van het plan lijkt de ondertitel nog steeds: je moet nog harder je leven verbeteren! De impliciete boodschap is dat de ratrace weer op gang moet komen, liefst in een nog hogere versnelling.

Natuurlijk is 'kwalificatie' van groot belang in het onderwijs, maar wat telt als gekwalificeerd en hoeveel is genoeg?

Laat hierover geen misverstand bestaan: het is belangrijk om leerlingen en studenten te compenseren voor de impact van de coronapandemie. Van hen is veel gevergd om de oudere generatie en het zorgsysteem te beschermen. Extra investeringen in het onderwijs om pijnlijke achterstanden te corrigeren kunnen heel zinvol zijn. Maar in een meritocratie is het oppassen geblazen.

Een meritocratie werkt per definitie met achterstanden, want ze veronderstelt een selecte groep 'excellenten' en een grote groep die daar achteraan komt. De uitdaging is daarom, te voorkomen dat een Nationaal Programma die bestaande prestatiecultus versterkt. Daarvan overtuigt het plan mij vooralsnog helaas niet.

Hoopgevend is wel dat in onderwijsland volop discussie is over de balans tussen kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming, over wat waardevol onderwijs is en waartoe het onderwijs eigenlijk op aarde is. De vraag is: wat is ervoor nodig om deze heroriëntatie te laten doordringen in de samenleving en de wereld van beleid en bestuur?

Een belangrijke sleutel ligt volgens mij in onze benadering van de vraag wat een goed leven is. In onze prestatimaatschappij wordt die vraag voor een belangrijk deel beantwoord met 'productiviteit'. We moeten productief zijn, succesvol worden en het onderwijs moet daarop voorbereiden. In deze visie is rust op zijn best een noodzakelijk kwaad. Rust is een pauze die we zo nu en dan moeten nemen om weer 'opgeladen' aan de slag te kunnen.

In dit morele raamwerk van de prestatimaatschappij blijven socialisatie en persoonsvorming altijd een sluitpost, want ze draaien niet om productiviteit. Willen we voor deze dimensies werkelijk ruimte krijgen, dan is een herwaardering van rust en ontspanning nodig. In een cultuur van rust krijgen het leven van de geest en de sociale dimensies van ons bestaan de gelegenheid om tevoorschijn te komen. Hier ligt het tegoe van het christendom. Daarin komt rust als een belangrijke dimensie van het goede leven naar voren. In een terugkerend ritme van inspanning en ontspanning, van werk en rust, krijgt het leven zijn goede vorm. Dat is de erfenis van de monastieke traditie. Een intrinsieke waardering voor rust hebben we nodig om 'herstel en perspectief' in het onderwijs op een hoger plan te tillen.

En de toenemende ongelijkheid dan? Eén van de grote maatschappelijke zorgen van onze tijd is dat corona de ongelijkheid versterkt. Dat maakt het 'wegwerken' van achterstanden ook zo urgent. Vergroten rust en ontspanning de ongelijkheid en achterstanden niet juist? Is dat niet typisch iets dat alleen de bovenlaag van de samenleving zich kan permitteren? Ik denk dat het tegendeel het geval is. Herwaardering van een cultuur van rust zou paradoxaal genoeg weleens de 'grote gelijkmaker' kunnen worden. In een cultuur van rust tellen prestaties veel minder mee, maar is het vermogen tot loslaten en ontspannen veel belangrijker. Wie veel heeft, zal ook veel hebben om bezorgd over te blijven. Dat is een diep inzicht uit de Bijbelse wijsheidsboeken. De minder 'excellente' zouden wel eens beter kunnen rusten dan zij die altijd maar denken aan de top van de piramide te moeten blijven – juist dat vraagt erom permanent 'aan' te staan. Het is bij uitstek ook in de rust van de sabbat (de joodse rustdag), zo leert rabbijn Abraham Joshua Heschel, dat de mens niet als concurrent aan de ander verschijnt, maar als broeder. Tijdens de sabbat is de wereld even geen strijdtonel, maar een plaats waar we elkaars gelijken zijn. Dan concurreren we niet over het in beslag nemen van de schaarse ruimte, maar dan delen we in de overvloed van de tijd, aldus Heschel.

In een cultuur van rust tellen prestaties veel minder mee, maar is het vermogen tot loslaten en ontspannen veel belangrijker.

Kenmerkend voor een sabbat is dat het een collectieve vorm van rust is. Daarmee is ook een zekere mate van rechtvaardigheid gegarandeerd: iedereen mag uitrusten om daarna verfrist weer aan de slag te gaan. Dat zorgt ervoor dat vitale 'excellente' niet nog verder voor de troepen uitlopen en de druk opvoeren, en het zorgt ervoor dat vermoeiden niet nog uitgeput raken. Dit vraagt wel om bescherming van collectieve rustmomenten. Anders zal slechts de bovenklasse

genieten van de rust waarvoor de onderklasse doorwerkt. Dat zou onrechtvaardig zijn. Tegen die achtergrond is het in het onderwijs oppassen geblazen met nadruk op bijvoorbeeld bij- en nascholing, zeker in vakantieperioden, die in zekere zin ook 'sabbatten' zijn.

Streven naar ontspanning in het onderwijs gaat niet zonder verandering in de manier waarop het onderwijs wordt bestuurd. Het ideaal van een ontspannen samenleving vraagt ook om ontspannen bestuur. Dat draait om een bestuursstijl die durft loslaten, rust inbouwt, weet van 'genoeg' en imperfecties kan dulden. Zo'n bestuursstijl is hard nodig, want prestatiedruk is er immers niet alleen onder scholieren en studenten, maar ook bij professionals en managers. Prestatiedruk in de vorm van verantwoordingsdruk en controledrift toont zich bij uitstek ook in de dynamiek tussen organisaties en het openbaar bestuur, tussen onderwijsinstellingen en het ministerie. De wijze waarop scholen moeten werken aan herstel, kenmerkt zich door beheersingsdrang en controlezucht. In het plan staat weliswaar dat maatwerk en regie bij scholen centraal staan, maar de onderliggende boodschap van het programma is een heel andere. Het ministerie lijkt toch de touwtjes in handen te hebben als het gaat om het antwoord op de vraag welke achterstanden op welke wijze het meest effectief weggewerkt kunnen worden.

Dat is niet alleen zorgelijk om de bekende redenen van de mogelijke uitholling van onderwijsvrijheid en de verstikkende risicoregelreflex, maar vooral vanwege de impliciete boodschap dat je pas een goede school bent als je door de juiste hoepels kan springen. Daarmee versterkt het ministerie met dit plan voor herstel en perspectief de bestaande prestatiecultus. Nu in Den Haag de roep om een nieuwe bestuurscultuur steeds luider klinkt, hoop ik op onderwijsbestuurders die de moed hebben om daar een voorschot op te nemen door te gaan oefenen met een cultuur van ontspannen besturen.

Over de auteur

Dr. Robert van Putten werkt als onderzoeker aan de Christelijke Hogeschool Ede en het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie. Hij promoveerde in 2020 aan de Vrije Universiteit Amsterdam op het bestuursfilosofische proefschrift *De ban van de beheersing, naar een reflexieve bestuurskunst*.

Vereniging voor katholiek
en christelijk onderwijs

Postbus 381, 3440 AJ Woerden
T 0348 74 44 44 | info@verus.nl | www.verus.nl